

Literární kritika jako feministická platforma

Tereza Jiroutová Kynčlová

Kovalová, K. (ed.). 2014. *Černošská feministická literární kritika. Výbor z teoretických statí afroamerických kritiček*. Praha, Ostrava: Sociologické nakladatelství a Ostravská univerzita.

Sociologické nakladatelství (ve spolupráci s Ostravskou univerzitou) vydalo již druhou publikaci zaměřenou výlučně na feministickou literární kritiku. Po knize *Ženská literární tradice a hledání identit: Antologie angloamerické feministické literární teorie* z roku 2007, editované Liborou Oates-Indruchovou, jež průřezově představila statí teoretické, metodologické, věnované lesbické nebo postkoloniální kritice či kulturním reprezentacím maskulinity, přišel na pulty před časem další, specificky zaměřený výbor textů z této kulturní oblasti. Jedná se o reprezentativní antologii textů *Černošská feministická literární tradice: Výbor z teoretických statí afroamerických kritiček*, již projektově a editorsky připravila Karla Kovalová z ostravské katedry anglistiky a amerikanistiky. Obě tyto publikace pokračují v linii, již ve SLONu „prošlapala“ Oates-Indruchová v roce 1998 knihou *Dívčí válka s ideologií: klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Tento titul měl však multidisciplinární zaměření; vedle literárněvědných textů přinesl i překlady statí z politické filosofie, filmových studií, antropologie či historie a psychoanalýzy. Spojitost mezi publikacemi a recenzovanou antologií zevrubně vysvětluje právě Libora Oates-Indruchová ve své předmluvě.

Antologie Karly Kovalové je oproti těmto dvěma titulům mnohem úžeji zacílena. Obsahuje nejvýznamnější články z per černošských literárních kritiček a spisovatelek z období 70. a 80. let minulého století, kdy afroamerická feministická literární kritika zaznamenala největší boom. Ten byl jak reakcí na hnutí za občanská práva, tak současně motorem pokračujících emancipačních snah (nejen) černošských žen. Kniha je v českém kontextu průkopnickým počinem. Ačkoliv se české čtenářstvo ve znalostech afroamerické beletrie může opřít o velmi slušnou překladovou tradici, černošská feministická literární kritika představuje kromě filologicky či společenskovědně zaměřených kateder úplnou novinku. A skutečnost, že editorský projekt Karly Kovalové – mimochodem přední expertky na dílo významné černošské spisovatelky Alice Walker – zaštitilo Sociologické nakladatelství, a nikoliv vydavatelský dům profilující se ryze literárněvědně, není ve světle argumentů předložených afroamerickými kritičkami, jak tato recenze ukazuje, nakonec žádným překvapením.

Karla Kovalová opatřila výbor úvodním, zevrubným zasazením do českého (nejen literárněvědného či feministického) kontextu a současně i vysvětlující a velmi čtivou

kapitolou mapující vývoj černošské feministické literární kritiky. Úvodní text také zprostředkovává literaturu k dalšímu možnému studiu a přináší seznam (bohužel stále nemnoha) publikací z českého prostředí o černošské feministické literární kritice, respektive černém feminizmu. Ve výboru tedy čtenářstvo nalezne dostupné relevantní zdroje. Editorčina expertiza mu také umožňuje prostřednictvím autorských medailonků nahlédnout v nuancovaných souvislostech na jednotlivá témata zpracovaná kritičkami a pochopit tak v intersekcionální komplexnosti nesnadnou pozici černošských žen.

Specifičnost černošské feministické literární kritiky spočívá v tom, že je výsledkem (přínejmenším) trojnásobné společensko-kulturní oprese. Nejenže je reakcí na etablovanou literární kritiku bílých, heterosexuálních autorů. Reaguje také na tehdejší literární kritiku bílých žen, stejně jako černých mužů. Jinými slovy, černošské kritičky nezpochybňují privilegia jen tam, kde by se to dalo (nazíráno čistě binární optikou) očekávat – tedy u bílých příslušníků dominantní americké kultury, nýbrž míří i do vlastních řad, a to jak feministických, tak bezprostředně rasově identifikovaných. Afroameričanky tak odhalují rasovou předsudečnost amerického středostavovského feminizmu na straně jedné a genderovou slepotu u svých černošských soupeřnic na straně druhé.

Vedle vyjednávání o této vztahové triádě pak kritická produkce Afroameričanek reflektuje mnohonásobnou diskriminaci na základě již klasické trojice intersekcí genderové identity, rasové příslušnosti a třídního postavení. Ostatně se patří zdůraznit, že pojem intersekcionality vyvstal začátkem 90. let z výzkumu černošské právničky Kimberlé Crenshaw v oblasti antidiskriminačních zákonů, jež v dané době diskriminaci na základě pohlaví oddělovaly od diskriminace na základě rasové příslušnosti. Teprve prokřížení různých forem útlaku ukáže diskriminační praktiky v jejich plném rozsahu. Černošská feministická literární kritika se tedy zdaleka netýká jen literatury. Jde mnohem hloub a všímá si všech aspektů života černošské komunity obecně a černošských žen konkrétně. Jejich zkušenosti jsou formovány důsledky amerického rasismu a dějin otroctví. I proto je postavení černošské literární kritiky psané z feministických pozic v akademickém kontextu neobvyklé. Jak sama Kovalová na straně 21 uvádí, je tento typ kritiky s ohledem na svou genderově senzitivní agendu integrován do feministických teorií/ genderových studií. Zároveň je integrální složkou afroamerického literárněvědného bádání, neboť hledá takové způsoby uměleckého vyjádření a kritické interpretace, jež by lépe korelovaly s historicko-sociální zkušeností afroamerického obyvatelstva a nereprodukovaly (potencionálně zjinačující) západní metody. A konečně je černošská feministická literární kritika nedílnou součástí diskursu černého feminizmu.

Třebaže se jedná o zmínku jdoucí mimo rámec knihy, je na tomto místě dobré dodat, že obdobnou multipozici nezaujímají v heterogenním prostředí feministické

literární kritiky Spojených států amerických Afroameričanky samy. Nejinak je tomu v případě chicanského feminismu, feminismu Latinoameričanek v USA či feminismu příslušnic prvních národů, genericky označovaného jako feminismy tzv. třetího světa. Mnohé černošské teoretičky a aktivistky uvedené v jednotlivých statích ostatně spolupracovaly/spolupracují se svými „barevnými“ feministickými kolegyněmi na politických akcích nebo při vydávání knih. Jako příklad uveďme nakladatelství Kitchen Table: Women of Color Press, které založila Barbara Smith, autorka jedné ze zařazených esejí. Právě toto nakladatelství stálo v roce 1983 za druhým vydáním paradigmatické antologie propůjčující hlas minoritním „barevným“ ženám, knihy *This Bridge Called My Back: Writings by Radical Women of Color*, kterou editovala Cherrie Moraga s Glorií Anzaldúou. Publikace, již se doposud prodalo přes sto tisíc výtisků a která se dočkala už čtvrtého vydání, výrazně diverzifikovala diskurs amerického, bílého a heterosexuálního feminismu a usilovala o vybudování politických koalic „barevných“ žen. Retrospektivně také upozornila na již existující antologie černošského feministického psaní, které začaly být do univerzitních sylabů častěji začleňovány právě v návaznosti na ohlas tohoto titulu. Uveďme tu například antologii Toni Cade Bambar (jež je mimochodem autorkou předmluvy k *This Bridge*) *The Black Woman: An Anthology* z roku 1970 či *All The Women Are White, All The Blacks Are Men, But Some Of Us Are Brave*, kterou editovala již zmíněná Barbara Smith společně s Akashou Glorií Hull a Patricií Scott (1982). Právě tento druh společné koaliční práce minoritních feministek a jejich vzájemné podpory ztělesňoval výzvu pro bílý americký feminismus a ukázal celé hnutí jako vnitřně heterogenní, dynamické a sebereflexivní.

Kniha *Černošská feministická literární kritika. Výbor z teoretických statí afroamerických kritiček* přináší deset stěžejních esejí, jejichž chronologické řazení dává vyniknout překotnému a převratnému vývoji afroamerického feministického literárněteoretického myšlení. Lineární pořádek zcela v souladu se sebereflexivitou černošské feministické literární kritiky a cykličností charakteristickou pro afroamerické prožívání narušuje stať Barbary Christian, zařazená na samý závěr knihy. Její „Vysoké a nízké“ v černošské feministické kritice se vymyká i časovým vymezením, pochází totiž až z roku 1990, avšak relevantně komentuje a doplňuje úvodní esej z roku 1974 – *Hledáme zahrady svých matek* od Alice Walker. Oba texty tak spolu vedou dialog a ukazují cestu, kterou afroamerické feministické myšlení za takřka tři dekády urazilo. Forma sdělení Walker je spíše umělecká a hravá a nerespektuje zavedená očekávání stran akademické polemiky, což výstižně dokládá afroamerickou potřebu sladit obsah s formou a přizpůsobením (si) žánru. Autorka se vymezuje vůči absenci černošských žen v umění a literatuře a správně poukazuje na strukturální bariéry, jež toto historické ticho zapříčinily (rasismus, androcentrismus, zamezení přístupu ke vzdělání, ekonomická deprivace atd.). Ženská černošská tradice podle Walker existuje, avšak musí být

rozkrývána jinými než zavedenými nástroji a spatřována v projevech, činnostech, či chceme-li žánrech, o kterých se dosud neuvažovalo. Za ustavující počiny černošské ženské tradice tak navrhuje považovat vedle tradice orální především šití kiltů (sloužících v období otrokářství mimo jiné jako dorozumívací kód signalizující bezpečné místo pro zotročené na útěku) či budování květinových a bylinných zahrad. A právě důraz Alice Walker na toto „nízké“ hájí Barbara Christian ve svém příspěvku, kde se distancuje od tendence soudobých afroamerických kritiček přejímat metody a teorie z diskursu západní akademie a osvojovat si abstraktní jazyk poststrukturalismu. Přesvědčivě vysvětluje, že jedině jazyk, jímž afroamerická komunita denně komunikuje, dokáže organicky reprezentovat žitou černošskou zkušenost.

Potřebu vlastní, pro účely afroamerické kultury vynalezené teorie a metody interpretace obhájí také text Barbary Smith, spoluzakladatelky feministického uskupení Combahee River Collective, nazvaný *Pokus o černošskou feministickou kritiku*. Smith si vedle rasové, třídní a genderové ostrakizace Afroameričanek všímá rovněž marginalizace lesbických hlasů. Vnáší tak rozpor do heterosexuálního apriorismu v literární interpretaci a konkrétně nabízí subverzivní, lesbické čtení románu *Sula* od Toni Morrison. Smith prosazuje přiznané ideologické čtení černošské tvorby, neboť těžko lze dějiny rasového, ekonomického a kulturního útlaču afroamerického obyvatelstva bezpříznakově vytěsnit z identity černých žen a mužů.

Podobně jako Christian vedla na dálku dialog s tezemi Alice Walker, navazuje na politickou akcentaci feministické literární kritiky Barbary Smith rovněž Deborah McDowell ve stati *Nové směry černošské feministické kritiky*. McDowell spatřuje v přístupu Barbary Smith hrozbu esencialismu, neztotožňuje se s představou sdílené ženské černošské zkušenosti, a prosazuje tak odklon od politiky identity. Kovalová v medailonku autorky už zmiňovanou sebereflexivitu černošské tradice podtrhuje douškou, že autorka – s ohledem na přetrvávající mužskou dominanci v oblasti kritiky a tokenizované vytěžování černošského feministického myšlení a jeho objektivizaci v oblasti západní akademie – své postoje přehodnotila a přiklonila se ke strategiím, které v dané době propagovala Smith. Kritické výhrady vůči androcentrickému literárnímu provozu a genderové předpojatosti kánonu zaznívají dále v textu od Mary Helen Washington *Navrácení zatemnělého zraku: Poznámky k literární historii černých žen*. Autorka zde mapuje důvody vytěsnění černošek z literatury a snaží se o jejich vepsání do existující tradice. Konkrétní literární produkci černošských autorek pak analyzuje Hazel Carby na příkladu 19. století v eseji *Ženská éra: Přehodnocování černošské feministické teorie*. Příspěvek Carby zároveň problematizuje představy o „sesterství“ mezi černoškami a běloškami, jehož existenci ve vytyčeném časovém údobí zpochybňuje.

Katie Geneva Cannon si ve stati *Mravní moudrost v literární tradici černých žen* všímá spirituálních a etických aspektů černošské existence, jež se zkušeností traumatické historie otroctví a ekonomického vykořisťování může těžko souznít s protestantskou

etikou většinové americké společnosti. Odříkání totiž není něco, o co musí černošská komunita na rozdíl od bílé usilovat. V odříkání soustavně žije. Podle Cannon slouží kritické uchopení černošské zkušenosti mimo jiné k tomu, aby se komunita zbavila sebe nenávisť. O pokusech o rozrušení rasových a genderových stereotypů, jež jsou asociované s černými, zotročenými těly, diskutuje ve své interdisciplinární stati *Matka jistá, otec nejistý: Americká mluvnice* Hortense Spillers. Autorka si všímá diskursivních praktik, jejichž prostřednictvím se uskutečňuje odnímání subjektivity černochům a černoškám. Jazyk zde vystupuje jako mocenský nástroj. Promluva je předmětem analýzy v bezprostředně následující esejí *Mluvení v jazycích: Dialogika, dialektika a literární tradice černošských spisovatelek* od Mae Gwendolyn Henderson. Autorka si tady vypůjčuje Bachtinův koncept dialogičnosti a ukazuje černošskou ženskou literární tvorbu jako tvorbu veskrze dialogickou, konverzační a existující vždy ve vztahu k druhým; tuto tezi ostatně zrcadlí nejen výše zdůrazňované dialogy mezi dvojicemi textů, nýbrž formálně i kompozice recenzovaného výboru. A konečně text Valerie Smith *Černošská feministická teorie zobrazení „druhé(ho)“* rozkrývá způsoby, jimiž se do literární produkce Afroameričanek otiskují konkrétní intersekce rasy, třídy, genderu a sexuality.

Soubor *Černošská feministická literární kritika. Výbor z teoretických statí afroamerických kritiček* jak výběrem přeložených textů, tak jejich řazením (které v této recenzi s ohledem na konciznost formátu zcela nerespektuji) koreluje s obsahovými i formálními postupy afroamerického feministického myšlení o literatuře. Publikace podává ucelený obraz předmětné literární kritiky a vyjevuje ji jako dynamickou a plastickou argumentační platformu, jež výrazně ovlivnila a nadále ovlivňuje interpretace afroamerické literatury, jakož i úvahy o americkém feministickém hnutí a jeho heterogenitě.

Úvod do štúdia Bruna Latoura

Tomáš Profant

Latour, B. 2016. *Stopovat a skládat světy s Brunem Latourem. Výbor z textů 1998–2013*. Praha: tranzit.cz.

Po knižnej esejí „Nikdy sme neboli moderní“ vydanej v slovenskom vydavateľstve Kalligram prináša tranzit.cz na československý trh výber z textov Bruno Latoura medzi rokmi 1998–2013 – *Stopovat a skládat světy s Brunem Latourem*. Kniha zložená poväčšine z článkov a rozhovorov predstavuje novšiu Latourovu tvorbu a zameriava